

Uralilaisten kielten yleisesitys

BJÖRN COLLINDER *Survey of the Uralic Languages, Grammatical Sketches and Commented Texts with English Translations*. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1957. XXII + 536 sivua.

Upsalan yliopiston suomalais-ugrilaisen kielitieteen professori Björn Collinder, erittäin monipuolinen ja tuottelias tutkija, on tuonnottain julkaissut kaksi yleisteosta, suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen sanakirjan »Fenno-ugric Vocabulary» ja siihen liittyvän kielikuntamme jäsenkieliä esittelevän käsikirjan »Survey of the Uralic Languages». Näistä edellinen teos selvittelee suomalais-ugrilaisten kielten sanavarjoja vuosituhsien takaisesta suomalais-ugrilaisesta ja sitä edeltäneestä uralilaisesta kantakielestä lähtien. Jälkimmäinen taas sisältää suomen, viron, lapin, mordvan, tšeremissin, votjakin, syrjäänin, vogulin, ostjakin ja unkarin sekä jurakki-, selkup- eli ostjakki- ja kamassisamojedin esittelyn. Lukija saa tilaisuuden perehtyä kaikkien näiden kielten kielioppeihin ja vähintäänkin yhteen näytetekstiin, eräiden kielten kohdalta useampaankin. Kirjan lopussa on 20-sivuinen lisä, Addenda and corrigenda, »Fenno-ugric Vocabulary»-teokseen.

»Survey»-teoksen nimessä esiintyvä attribuuttimääräys *u r a l i c* 'uralilainen', jota jo 1820-luvulla saksalainen Aasian-kävijä ja kielen tutkija Julius von Klaproth käytti likipitään sen nykyisessä merkityksessä, on jo vuosikymmeniä ollut historialliseen kielen tutkimukseen vakiintunut suomalais-ugrilaisten ja samojedikielten yhteisnimitys. Kun kumpaankin ryhmään kuuluu useita toisistaan melkoisesti poikkeavia kieliä, yleisesityksen laatiminen vaatii suorittajaltaan hyvin

monipuolista ja perusteellista asiantuntemusta, ja siksi pä tällaisen suurteoksen aikaansaamista voidaan pitää kulttuuritekona, jolla on erittäin laajalle ulottuva merkitys. Mitään tämänluonteista käsikirjaa ei tähän mennessä ole ollut olemassa, joskin miltei kaikista tämän kieliyhteisön paristakymmenestä kielestä on julkaistu yksityiskohtaisia tutkimuksia, kielioppeja, sanakirjoja ja tekstinäytteitä, eniten luonnollisestikin suomen, unkarin ja virosta, joilla on kirjallisen viljelyn vuosisataiset traditiot, unkarilla aina 1200-luvulta lähtien. Björn Collinderin englanninkielinen teos sisällöltään laaja-alaisena tarjoutuu nyt oppaaksi kaikille niille, jotka haluavat saada yleiskuvan uralilaisesta kielikunnasta, ja niiden joukossa on varmaan myös paljon amerikkalaisia, englantilaisia, saksalaisia ym. kansallisuuksiin kuuluvia suomalais-ugrilaisuuden harrastajia, joiden mielenkiinto johonkin heidän oman kielikuntansa ulkopuolella olevaan kieleen tai kieliryhmään saattaa olla yllättävän suuri.

Itämerensuomalaisista kielistä on »Surveyssä» esitelty vain kaksi: suomi ja viro. Suomen kielen kuvaamiseen on käytetty 133 sivua, mistä runsas kolmannes kielioppiin. Virosta on selviydytty 48 sivulla, kaukaisemmista sukukielistä joko likimain samalla tai paljon vähemmällä sivumäärällä. Suomen valitsemisen teoksen peruskieleksi Collinder ilmoittaa tapahtuneen sen vuoksi, että suomi on konservatiivisin niistä suomalais-ugrilaisista kielistä, jotka kirjallisesti viljeltyinä

ovat pitkälle kehittyneet. Suomen kielopin yksityiskohtia on voitu käsitelläkin melkoisen tarkasti, mm. on luonnehdittu vokaalien ja konsonanttien laatua, astevaihtelun esiintymistä, sijojen muodostumista ja niiden ilmaistuthehtäviä, erilaisia vartaloita, adjektiivien vertailua, lukusanoja, pronomineja, verbien eri muotoja jne. Sekä nominien että verbien taiputuskaavat on varsin täydellisesti esitetty. Harjoitukset ja kirjalliset tekstit sekä niiden selitykset ja yksityiskohtaiset sanatiedot antavat avaimen niille ulkomaalaisille, jotka haluavat ryhtyä käytännöllisesti kieltämme opiskelemaan. Pääosaltaan suomen kielen esitys perustuu tekijän julkaisemaan suosittuun oppikirjaan »Kortfattad finsk lärobok».

Kun suomen kieli on saanut varsin runsaasti tilaa teoksen alussa, on viron kielen esittelystä voitu siihen useastikin viitata. Esim. astevaihtelun yleisten edellytysten selittämiseen ei enää ole ollut tarpeen ryhtyä, vaan on keskitytty piirteisiin, joita ei samanlaisina suomessa tavata. Tarkoin on esitetty palataalistumisilmiö, vierasperäisten sanojen painotus ja äänteiden kesto, lauseopin alalta mm. sijojen käytön periaatteet, nominien ja verbien taiputuskaavat jne. Viroa koskeva luku on, kuten Collinder teoksensa esipuheessa mainitsee, olennaisesti viron kielen perusteellisen tuntijan Johannes Aavikin työtä, ja myös tekstinäyte on hänen valitsemansa.

Näin sekä suomi että viro ovat »Surveyssä» monipuolisesti ja yksityiskohtaisen huolellisesti kuvatut. Lukija odottaisi lisäksi vielä vepsän tai liivin esittelyä, koskapa niissä kielissä on melkoisesti piirteitä, joita kumpikaan käsitellyistä kielistä ei semmoisenaan sisällä. Tekijän on kuitenkin täytynyt ajatella kielikuntaamme suurena kokonaisuutena, ja tällöin on todettava,

että useissa etäsukukielissä ovat eri murteiden välillä vallitsevat eroavuudet vähintään yhtä suuret kuin ims. kielten keskinäiset erot puhumattakaan samojedikielistä, joista Collinder ei käytä edes yhteistä nimeä.

Myös lapin kielen eri murteet poikkeavat toisistaan niin paljon, että eri seuduilta kotoisin olevien lappalaisten on vaikea tulla toimeen omalla kielellään. Esim. Norjan, Ruotsin ja Suomen lappalaisten eräissä kokous- ja neuvottelutilaisuuksissa, kuten Ruijan Lapissa olen itsekin saanut todeta, on pulmallisissa tilanteissa turvaututtu suomen kieleen, jota kaikki ovat ymmärtäneet. Murteiden väliset eroavuudet ovat varmaan vaikuttaneet siihen, että Collinder on ottanut lapin kielen esittelyssään yhden päämurteen kieliopillisesti kuvattavakseen. Valinnan lankeamista Ruijan lappiin voi moneltakin kannalta pitää oikeaan osuneena, mutta yksistään jo se, että Ruija on voimakkain lappalaiskeskus, riittänee perusteluksi. Collinder esittää siitä normalisoidun ortografian foneettisesti selitettynä, luo katsauksen astevaihteluun, joka lapin kielen alueella puuttuu ainoastaan Uumajanjoen eteläpuolisista murteista, ja selittää painotuksen periaatteet, joissa on paljon yhtäläisyyttä suomen kanssa. Morfologisessa katsauksessa saavat erityistä huomiota nominien sijapäätteet ja numerusongelmat, pronominit, adjektiivien vertailu ja possessiivisuffiksit. Verbeillä on kaksi yksinäistempusta, *presens* ja *imperfekti*, joista viimeksi mainitusta on käytetty nimitystä *preteeriti*. Modukset ovat samat kuin suomessa. Passiivina käytetään *agentin yhteydessä* varsin täydellisesti, niinkuin on laita myös *ostjakissa* ja *vogulissa*. *Joh-topäätteiden* joukossa on mm. *inkoatiivinen verbinjohdin* *-goatte-*, *-šgoatte-*, jolle *ims. taholla* on vastine *vepsässä*

ja lyydissä. Taivutuskaavat ovat tässäkin kielessä suureksi avuksi jokaiselle, joka käytännöllisin tavoittein haluaa kieleen tutustua. Tekstinäytteet, jotka on yksityiskohtaisesti analysoitu, on otettu Ruijan ja Härjedalenin murteista.

Mordvaa, tšeremisiä, votjakkia ja syrjääniä Collinder on teoksessaan suppeahkosti käsitellyt, mutta kuitenkin hänen esittämänsä tiedot ovat hyvänä lähtökohdana näihin kieliin tutustumiseksi. Kun eri luvuissa on noudatettu samaa jäsentelyperiaatetta, lukijan on helppo piirre piirteeltä verrata näitä kieliä toisiinsa ja myös muihin tuntemiinsa suomalais-ugrilaisiin kieliin. Huomattavia yhtäläisyyksiä on mm. sijojen käytön ja johto-opin alalla, mielenkiintoisia eroavuuksia esim. moduksissa ja niiden käytössä. Kielemnäytteet ja niiden yksityiskohtainen selittäminen ohjaavat lukijaa varsin pitkälle myös näiden kielten tuntemisen tiellä.

Vogulin ja ostjakin samoin kuin unkarinkin suomensukuisuuden ymmärtämiseksi on näiden kielten rakenteen tunteminen tarpeen. On yhtäläisyyksiä, mutta runsaasti myös eroavuuksia. Sitä paitsi esim. voguli ja ostjakkii poikkeavat paljon toisistaan. Vogulissa on Collinderin mukaan viisi modusta, ostjakissa vain kaksi; vogulissa on varsin monta sijaa: nominatiivi, akkusatiivi, lokatiivi, separatiivi, latiivi, translatiivi ja instruktiivi, ostjakissa sitä vastoin on säännöllisiä sijoja vain kolme: nominatiivi, lokatiivi ja latiivi, ja lisäksi tavataan muutamista sanoista myös puhuttelusija vokatiivi. Vogulissa possessiivisuffiksit ovat yleensä sijapäätteen edellä, ostjakissa taas päinvastoin. Kummassakin kielessä on kolme lukua: yksikkö, kak-sikko ja monikko. Jo kieliopillinen katsaus tarjoaa tilaisuuden tämänkaltaisiin vertailuihin, ja tekstinäyt-

teiden ja sanastojen perusteella voi päästä tekemään yhä yksityiskohtaisempia havaintoja näiden kielten rakenteesta.

Unkarin kieli on saanut Collinderin esityksessä laajemman tilan kuin ostjakkii ja voguli, mikä on ymmärrettävää jo sen vuoksi, että unkaria kulttuurikielenä harrastetaan varsin laajalti. Mutta vaikka tämän kielen peruspiirteet lukijalle jo entuudestaan olisivatkin tutut, esiteltävä teos tarjoaa silti paljon mielenkiintoa. Siellä täällä on havainnollistavia vertailuja sukukieliin, ja mm. muoto-opin erikoispiirteitä on valaistu englannin kielen muodoilla ja fraseologialla. Kielihistorialliset huomautukset niinkään ovat lukijalle suureksi hyödyksi. Esimerkkien käytössä on tällaisessa teoksessa ollut pakko tyytyä varsin vähään, mutta valinta näyttää vastavasti olleen sitä huolellisempaa ja keskitetympää. Kun teksteihin liittyvät yksityiskohtaiset selitykset, voidaan teosta myös unkarin osalta käyttää tehokkaana apuna tieteellisessäkin opiskelussa.

Samojedikielten tuntemus rajoittuu meillä niinkuin muuallakin alan harvoihin tutkijoihin. »Survey» tarjoaa kuitenkin hyvän mahdollisuuden päästä selville näiden kielten rakenteellisista piirteistä, ja kun perustiedot oppii hallitsemaan, mielenkiinto alan tieteellisiä julkaisuja kohtaan saattaa herätä. Jurakissa esim. on seitsemän sijaa: nominatiivi, genetiivi, akkusatiivi, lokatiivi, separatiivi, latiivi ja prolatiivi, kolme lukua: yksikkö, kak-sikko ja monikko, kolme tempusta: presens, preteriti ja futuuri, kymmenen modusta: indikatiivi, narratiivi, potentiaali, auditiivi, subjunktiivi, imperatiivi, optatiivi, prekatiivi, oblikatiivi ja interrogatiivi. Miten niitä mitäkin käytetään, millaiset ovat niiden tunnukset ja päätteet,

siitä kielioppi ja tekstinäytteet antavat yleiskäsityksen. Sanavertailut puolestaan valaisevat jurakin suhdetta suomalais-ugrilaisiin kieliin.

Selkupissa eli ostjakkisamojedissa on sijoja yhdeksän, jurakissa esiintyvien lisäksi myös instruktiivi ja latiivi, luvut ja tempukset ovat samat kuin jurakissa, runsaslukuisten modusten käytössä on omia erikoispiirteitensä. Kamassin sijat ovat nominatiivi, genetiivi, akkusatiivi, lokatiivi, separatiivi, latiivi ja instruktiivi; lukuja on kolme; tempuksia eräitä futuurin jäänteitä lukuunottamatta vain kaksi: preesens ja preteeriti; moduksia neljä: indikatiivi, konditionaali, imperatiivi ja hortatiivi, joista viimeksi mainittua voitaisiin kuitenkin pitää vain imperatiivin täydennyksenä.

Jo nämä viittauksenomaiset tiedot Björn Collinderin uuteen teokseen osoittavat, miten laajoilta aloilta siinä tarjotaan tervetullutta perustietoa. Kokonaisuudessaan »Survey» jättää lukijaan erittäin myönteisen vaikutuksen, sen esitys on kauttaaltaan harkiten keskittynyttä. Luotettavuutta

lisää vielä se, että tekijä on ollut yhteistyössä eri kielten erikoistuntijain kanssa, sillä alkulauseessa hän mainitsee Joh. Aavikin lisäksi mm. György Lakón, László Demen, Matti Liimolan, Aulis J. Joen ja Sakari Vapaasalón nimet, ja lähdeluettelo sisältää miltei kaiken sen kieliopillisen ja tekstikirjallisuuden, mitä etenkin kaukaisista sukukielistämme on julkaistu. Suomalais-ugrialaisten kielten tutkijat ja opiskelijat, naapurikielikuntien alalla työskentelevät tiedemiehet ja yleisen kielitieteen harrastajat joutunevatkin paljon käyttämään tätä kauan kaivattua apuneuvoa, ja kun se on julkaistu englannin kielellä, se varmaan laajentaa kielikuntamme tuntemusta muualla maailmassa. Björn Collinder, jota jo hänen aikaisempien saavutustensa perusteella on erityisesti suomalaisella taholla syytä kiittää uuterrasta ja paljon merkitsevää tutkijantyöstä ja vaikuttavasta kulttuuritoiminnasta, on jälleen liittännyt nimensä tunnustusta ansaitsevan suoritukseen.

AIMO TURUNEN